YEVROPA ADABIYOTIDA INSON RUHIY DUALIZMI VA DEMONIZATSIYA MOTIVINING BADIIY TALQINI

(GYOTE VA OSKAR UAYLD ASARLARI MISOLIDA)

Atabayeva Z.B.
TDIU SF O‘zbek tili va xorijiy tillar kafedrasi
dotsenti v.b. PhD
zarnigorbahranovna91@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yevropa adabiyotida inson ruhiy dualizmi va demonizatsiya motivining badiiy-falsafiy talqini Johann Wolfgang von Goethe ning Faust asari hamda Oskar Uayldning “The Picture of Dorian Gray” (Dorian Greyning portreti) romani asosida keng qamrovda tahlil qilinadi. Tadqiqotda insonning ichki ziddiyatlari, estetik va axloqiy qadriyatlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar, demonizatsiya jarayonining psixologik mexanizmlari hamda uning badiiy ifodasi yoritiladi. Muallif demonizatsiya motivini insonning o‘zini anglash, ma’naviy tanazzul va ruhiy transformatsiya jarayonlari bilan bog‘liq murakkab fenomen sifatida talqin qiladi.

Kalit so‘zlar: demonizatsiya, dualizm, Faust, Mefistofel, Dorian Grey, estetizm, Streben, ruhiy transformatsiya, gotik motiv.

KIRISH

Adabiyotshunoslikda inson ruhiyatini tahlil qilish masalasi turli davrlarda turlicha talqin etilgan bo‘lsa-da, Yevropa romantizm va estetizm adabiyotida bu masala yangi bosqichga ko‘tarildi. Ayniqsa, insonning ichki qarama-qarshiliklari, uning ezgulik va yovuzlik o‘rtasidagi kurashi badiiy obrazlar orqali chuqur ifodalana boshladi. Ushbu jarayonda demonizatsiya motivi muhim badiiy-falsafiy vosita sifatida shakllandi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda demonizatsiya faqat yovuzlik timsoli sifatida emas, balki inson ruhiyatining ajralmas komponenti sifatida talqin qilinadi. Insonning ichki dualizmi, ya’ni qarama-qarshi kuchlarning bir vaqtda mavjudligi, uning rivojlanish mexanizmini belgilaydi. Bu jarayonni chuqur o‘rganish zamonaviy adabiyotshunoslik uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM

Yoxan Volfgang von Gyote ning Faust asari inson ruhiy dualizmining eng mukammal badiiy ifodalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Asarda inson tabiatidagi qarama-qarshiliklar, ayniqsa, bilimga intilish va ehtiros o‘rtasidagi ziddiyat markaziy o‘rinni egallaydi.

Gyote insonni doimiy harakatda bo‘lgan mavjudot sifatida talqin qiladi. “Streben” tushunchasi orqali u insonning cheksiz kamolot sari intilishini asoslaydi. Faust obrazi aynan shu intilishning timsolidir. U mavjud bilimlar bilan qoniqmaydi va yanada chuqurroq haqiqatni izlashga harakat qiladi. Bu esa uning ruhiy bezovtaligiga va ichki ziddiyatlariga sabab bo‘ladi.

Faustning Mefistofel bilan munosabati inson tabiatidagi dualizmni ifodalaydi. Mefistofel inkor qiluvchi ruh sifatida insonning ichki “soya” tomonini ifodalaydi. U faqat yovuzlik timsoli emas, balki insonni harakatga undovchi kuch sifatida ham talqin qilinadi. Shu jihatdan, demonizatsiya bu yerda destruktiv emas, balki dialektik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Faustning hayot yo‘li ruhiy transformatsiya jarayonidir. U bilim izlashdan ehtirosga, undan inqirozga, so‘ngra anglash bosqichiga o‘tadi. Ayniqsa, Gretxen bilan bog‘liq voqealar uning

axloqiy tanazzulini ochib beradi. Bu jarayon inson ehtiroslarining nazoratsizligi qanday fojiali oqibatlarga olib kelishini ko‘rsatadi.

Asarning yakunida Faustning qutqarilishi Gyotening asosiy falsafiy g‘oyasini tasdiqlaydi: insonni uning xatolari emas, balki doimiy intilishi belgilaydi. Shu tariqa, demonizatsiya bu yerda insonning rivojlanish jarayonidagi zarur bosqich sifatida talqin qilinadi.

Oskar Uayldning “The Picture of Dorian Gray” romani estetizm falsafasining badiiy talqini bilan birga, uning tanqidiy tahlilini ham o‘zida mujassam etadi. Ushbu asarda inson ruhiy dualizmi tashqi go‘zallik va ichki buzilish o‘rtasidagi qarama-qarshilik orqali ifodalanadi.

Dorian Grey obrazi estetik idealning mutlaqlashtirilgan shaklidir. U go‘zallikni hayotining asosiy maqsadiga aylantirib, axloqiy qadriyatlardan voz kechadi. Natijada, uning ichki dunyosi tanazzulga uchraydi va bu jarayon portret orqali vizual ifoda topadi.

Portret obrazining ramziy mohiyati shundaki, u insonning yashirin ruhiy holatini aks ettiradi. Dorian tashqi tomondan mukammal ko‘rinishda qolsa-da, portret uning barcha gunohlari va ma’naviy buzilishini namoyon qiladi. Bu esa insonning ikki qutbli tabiatini – tashqi va ichki dunyo o‘rtasidagi keskin tafovutni ochib beradi.

Uayld estetizmning “san’at – san’at uchun” tamoyilini tanqidiy yondashuv asosida ko‘rib chiqadi. Dorian Grey obrazi orqali u estetik zavqni axloqiy qadriyatlardan ustun qo‘yish insonni halokatga olib kelishini ko‘rsatadi.

Dorianning ruhiy evolyutsiyasi aksincha yo‘nalishda kechadi: u beg‘uborlikdan buzuqlikka, estetik zavqdan ruhiy inqirozga o‘tadi. Asarning yakuni esa fojiaviy xarakterga ega bo‘lib, insonning o‘z ichki mohiyatidan qochib qutula olmasligini ko‘rsatadi.

Gyote va Uayld asarlarida demonizatsiya motivi turli estetik va falsafiy kontekstlarda namoyon bo‘ladi. Gyoteda demonizatsiya insonning rivojlanish jarayonining bir qismi sifatida talqin qilinsa, Uayldda u insonning ma’naviy tanazzulining natijasi sifatida ko‘rsatiladi.

Gyote asarida demonik kuchlar insonni harakatga undovchi omil sifatida xizmat qiladi. Mefistofel destruktiv bo‘lishiga qaramay, u Faustning rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Uayldda esa demonizatsiya ichki buzilishning ramzi bo‘lib, insonni halokatga olib keladi.

Shuningdek, Gyoteda najot g‘oyasi mavjud bo‘lsa, Uayldda fojiaviy yakun ustunlik qiladi. Bu farq romantizm va estetizm oqimlarining inson tabiatiga bo‘lgan qarashlaridagi tafovutni aks ettiradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, demonizatsiya motivi Yevropa adabiyotida inson ruhiy dualizmini ifodalovchi muhim badiiy-falsafiy kategoriya hisoblanadi. “Faust” va “The Picture of Dorian Gray” asarlari misolida ushbu motiv insonning ichki ziddiyatlari, ma’naviy tanazzuli va ruhiy transformatsiyasi bilan uzviy bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Gyote demonizatsiyani rivojlanish va kamolot jarayoni sifatida talqin qilsa, Uayld uni estetik haddan oshish natijasidagi halokat sifatida ko‘rsatadi. Shu tariqa, demonizatsiya inson tabiatining universal va murakkab fenomeni sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Goethe I.V. Faust. – Stuttgart: Reclam, 2000.
2. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. – London: Penguin Books, 2003.
3. Berlin I. The Roots of Romanticism. – Princeton, 1999.
4. Anikst A.A. Faust va jahon adabiyoti. – Moskva, 1980.
5. Pater W. Studies in the History of the Renaissance. – London, 1873.

6. Abrams M.H. The Mirror and the Lamp. – Oxford, 1971.
7. Eagleton T. Literary Theory. – Oxford, 2008.
8. Bloom H. The Western Canon. – New York, 1994.
9. Nietzsche F. The Birth of Tragedy. – Cambridge, 1999.
10. Frye N. Anatomy of Criticism. – Princeton, 1957.